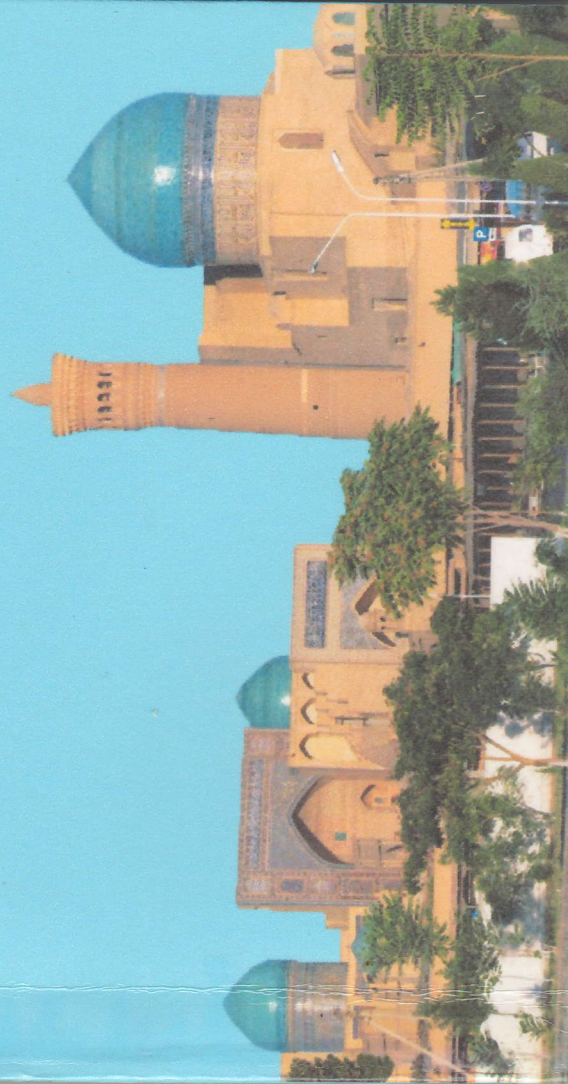

“БУХОРО ТАРИХИ МАСАЛАЛАРИ (ЭНГ ҚАДИМГИ ЗАМОНЛАРДАН ҲОЗИРГАЧА)”

Республика илмий-назарий анжумани материаллари

2016 йил 9-10 декабрь

То'ғайева Г.	Buxoro shahri aholisi ijtimoiy turmushining o'rganilishi (O.A.Suxareva tadqiqotlari asosida)	66
Каримова М.	Афгон маърифатпарвари Махмудбек Тарзи ва Бухоро	69
Кудратов Ш.	Рус матбуотида Бухорода қорақўлчиликнинг аҳоли хусусидаги маълумотлар («Туркестанские ведомости» газетаси мисолида)	72
Махмудов А.	Усмон Хўжа Пўлатхўжаевнинг маънавий мероси	74
Jumaeva N.	Buxoro vohasi toronimikasi haqida ba'zi mulohazalar	76
Назаров А.	Бухорода психологик хизмат кўрсатиш билан боғлиқ тадқиқотлар	79
Равшанов Ш.	XIX асрда Бухоро ва Россия ўртасидаги ўзаро савдо ва дипломатик муносабатларнинг ўрганилишига оид манбалар	82
Ражабов О.	Бухоро амирлигининг ташқи сиёсатида оид айрим қайdlар (XVIII-XIX асрлар)	5
Болтаев Б.	Бухара и Россия в конце XIX – начале XX веков (на основе архивных материалов)	87
Темиров Ф.	Бухоро Бухорийлари - Садриддин Айний тадқиқотида	91
Худойкулов Г.	Алихонтўра Соғунийнинг "Туркистон қайғуси" китобида Бухорога оид қайdlар	95
Хайитов Ж.	Бухоро – хорижлик сайёх ва элчилар талқинида	97
Elova D.	Professor F.N.Qosimov ilmiy tadqiqotlarida Buxoro mavzusi	100
Жабборов Н.	"Мажмуъа-йи Шарифжон махдум (Садри Зиё)" даги Яссавия тариқатидаги тегишли маълумотлар	102
Қурбонов Ў.	Исмоилбек Ғаспирали ва Абдулаҳадхон	104
Majidov J.	Hofiz Tanish Buxoriyning "Sharaftomay'i shohiy" asari-muhim manba	106
Эргашев Ж.	Бухоро ва Афғонистон: дипломатик алоқаларнинг тарихий тажрибаси (XX аср бошлари)	108
3-ШЎБА. ЎРТА АСРЛАРДА БУХОРОНИНГ ШАРҚ ВА ҒАРБ ЦИВИЛИЗАЦИЯСИГА ТАЪСИРИ		
Хайитов Ш	"Бухорхулдоғ", "Бухорий" ва "Бухария" атамалари хусусида	111
Иноятлов С.	"Тарихи Рашидий" - Бухоро тарихини ўрганиш	115

Йўлдошев С.	Учун муҳим манбадир	122
Ориев М.	Миллий қурашимиз тарихидан	122
Абдуллаев Й.	Бухороликларнинг Хитойдаги фаолияти (илк ўрта асрлар)	125
Латипов Ж.	Бухоронинг ўзига хос минералари	128
Ниёзов Н.	Бухоро – мўйуллаш истилоси даврида (айрим мулоҳазалар)	130
To'g'ayev A.	Бухоро яхшудийларида тўй маросимлари: тарихийлик ва замонавийлик	133
Исроилов С	Buxoro vohasi dehqonlarining bug'doy hosilini yig'ishtirish bilan bog'liq udum va marosimlar (XIX asr oxiri- XX asr boshlari)	136
Дехқонов Б.	Бухоро-Эрон элчилик муносабатларига доир	138
Жўраева Л.	Насруллахон даврида Бухоро амирлиги	144
Каримова З.	Бухоролик буюк аллома ибн Синонинг руҳиятга оид ғоялари	148
Тўйчиева М.	Абу Али ибн Синонинг қимматлиги қўшган хиссаси	150
Ризаев Б.	Бухоро амирлигида хотин-қизлар таълими	153
Хаётова Н.	XX аср бошларида Бухоро – Афғонистон муносабатлари хусусида	155
	Бухоро воҳасида аҳолини анъанавий давонаш усуллари ва халқ табибати	157
4-ШЎБА. БУХОРОНИНГ ЎЗБЕК МИЛЛИЙ ДАВЛАТЧИЛИГИ ТАРИХИДАГИ ЎРНИ ВА МАВҚЕИ		
Ражабов Қ.	Бухоро қўшбегилари: Остонақулбекбий қўшбег и Мирзо Насруллобий қўшбег и	161
Саидов И.	Самарқанд-Бухоронинг қалпти бўлганми?	165
Салмонов А.	БХСР ҳукуматининг вақф ислоҳоти	167
Раупов С.С.	Аҳмад Донниш давлат бошлигининг масъулияти ҳақида	170
Раҳмонов К.	БХСР ҳукуматининг молиявий ислохотлари тарихидан (1920-1924 йиллар)	173
Зиёлов Ш.	XVIII-XIX асрларда Бухорода ёзилган фикхий асарлар таҳлили	177
Нормуродова Г.	XIX аср охири - XX аср бошларида Бухоро амирлигида кечган ижтимоий-иқтисодий ўзгаришларнинг ижтимоий таъсирини кўрсатган таъсири	180
Акбаров Р.	Бухоро амирлиги ҳудудида янгилаб қилинган қарашларнинг шаклланиши	184

Bundan tashqari, asarda oyat, hadis, turli arab iboralari (maqollar) ham ko'p. Hofiz Tanish hamma joyda voqealarni nazr va nazm bilan bergan. She'rlar (to'rtliklar, masnaviyalar, qit'alar, marsiyalar) ning ko'pchiligi muallifning qalamiga mansub bo'lib, zo'r mahorat va san'at bilan yozilgan. Bulardan ayimlari boshqa shoirlar, xususan Mushfiqiyga tegishlidir. Muallif asami yozishda xon saroyida yuritilgan maxsus kundaliklar, ishonchli va voqealarning shohidi bo'lgan kishilar og'zidan yozib olingan ma'lumotlardan foydalangan. Asar muqaddima va ikki qismdan iborat. Muqaddimada Abdullaxonning naslu nasabi, uning o'sha zamonning yirik ruhoniylaridan xoja Muhammad Islomga muridligi, Chingizxon, Jo'jixon, Muhammad Shayboniyxon haqida, shuningdek, Movorounnahrning XV asr oxiri va XVI asr boshlaridagi ijtimoiy-siyosiy ahvoli haqida qisqa ma'lumotlar keltiriladi. Birinchi maqola 1557-1583 yillar; ikkinchi maqola 1583-1588 yillar oralig'ida bo'lib o'tgan voqealar tafsilotiga bag'ishlanadi. "Sharafnoma" shohiy" ning qo'lyozma nusxalari ko'p. Uning yaxshi nusxalari Toshkent, Sankt-Peterburg, Boku, Qozon va Dushanbe kutubxonalarida, shuningdek, Angliya, Hindiston kutubxonalarida saqlanadi.

Yurtimiz tarixiga doir bu kabi asarlar ko'lna tarix charxpalagida toblangan xalqimizning tom ma'nodagi bebaho ma'naviy merosidir. Ularni o'rganish va bugungi kun talabiga monand hayotga tadbiq etish, har birimizning oldimizda turgan asosiy vazifalarimizdan biridir.

БУХОРО ВА АФГОНИСТОН: дипломатик aloqalarning tarixiy tajribasi (XX asr boshlari)

Эргашев Ж.-БухДУ, магистр

Бухоро қадимдан буюк ипак йўлида савдо-сотик маркази бўлган. Афғонистон геостратегик ва геосийёсий жиҳатдан қуруқлик ва сув йўллари туташирган мамлакат бўлганлиги туфайли Буюк Британия ва Россия империясининг манфаатлари тўқнашган ҳудуд бўлиб қолган. Россия-Англия зиддиятлари туфайли ўрта Осиё Россия империясининг, Афғонистон эса Англиянинг асоратиға тушиб қолишди. Бухоро амирлиги ва Афғонистон ярим мустамлака давлатлар бўлиб, ташқи масалаларда улар бирдек қарам эдилар. Афғонистон ташқи aloqalarga Британия Ҳиндистони орқали, Бухоро амирлиги Россия империяси ҳудудлари орқали чиқа олиши мумкин эди. Бухоро амирлиги ва Афғонистон давлати ўртасида савдо-сотик муносабатлари ўрнатилган бўлсада, Россия империясининг бу борда назорати кучли эди. Бухоро-афғон чегарасида рус божхона постлари

ўрнатилган бўлиб, бож тўловларидан келган даромад асосан Россия давлати хазинасига тушар эди. Россия империясида 1917 йил феврал инқилоби ундан сўнг 1917-йил октябрга тўғрисида туфайли Бухоро амирлиги 1920-йил 2 сентябрга қадар (яъни монархия тузуми тугатилгунча – Ж.Э). кўшни Афғонистон давлати билан дипломатик, ўзаро тинчликка асосланган савдо-сотик aloqalarning ўрнатилишига ҳаракат қилинди.

Тарихий манбаларда 1919 йил февралда Шарк дунёсида биринчи бўлиб миллий мустақилликка эришган Афғонистон давлати Бухоро амирлиги билан дипломатик aloqalarning ўрнатилишига ҳаракат қилганлиги билан боғлиқ маълумотлар келтиради. Бирок, Буюк Британия (Англия) таъсирдан бутунлай қутулиш мақсадида Афғонистоннинг ёш амира Омонуллоҳон (1893-1961 йй; амирлик даври 1919-1929йй) совет Россияси билан яқинлашади. Омонуллоҳоннинг генерал Муҳаммад Валихон бошчилигидаги элчилари (10-15 кишидан иборат Э.Ж.) Совет Россияси пойтахти Москвага жўнаб кетишдан олдин, 1919 йил кузида Амир Олимхон хузурида Бухорода бўлишган¹. Шунингдек, маълумотларга кўра 1914 йилларда Бухоро амира Сайид Олимхоннинг Афғонистондаги савдо нақиллари Тўрақул даллол, қори Музроб ва қори Муҳаммадлар қорақўл терй савдосини амалга оширишган уларга кейинчалик Ҳожи Исmoilбек қўшилиб, 1920 йилга қадар Лондон (Англия) бивосига амир номига катта миқдорда маблағ қўйилган. Бухоро амирининг хузурига кейинчалик Афғонистондан Асламхон, Абдулпуқруҳонлар элчи ва вакил қилиб юборилган. Амир Олимхоннинг Кобулдаги элчиси эса Қори Ҳабибулло Тўқсабо бўлиб, унинг ваколати 1920 йил 2 сентябрда амирлик тартиби ағдарилгандан сўнг тугатилган².

Демак, БХСР ҳукумати ўрнатилгунча Бухоро ва Афғонистон амирликлари Бухоро ва Кобул шаҳарларида ўз ваколатхоналарига эса бўлишган. БХСР ҳукумати ўрнатилиши билан икки мамлакат ташқи ишлар нозирлари ўзаро нома алмашинувларида икки томон элчиларини янгиланиш талаб қилиб чиқишган. БХСРдан Афғонистонга юборилажак 12 кишилик элчиларга зироат нозир Абдурахим Юсуфзода (1880-1937) раҳбарлик қилиб, 1921 йил 11 январдан йўлга чиқиб, сакам уч ойда, яъни ўша йилнинг 8 март куни Афғонистон пойтахти Кобулга етиб келган³. Абдурахим Юсуфзода амир Омонуллоҳон, "ёш афғонийлар" ҳукумати ташқи ишлар нозир

¹ Сайид Мансур Олимий. Бухоро-Туркистон бешиги-Бухоро 2004.-Б.85

² Ҳайитов Ш., Бадриддинов С.. Ўзбекистон-бизга ҳам ватан.-Бухоро – 2006. – Б.104

³ Қарам. Шамсуддинов Р. Истиқлол йўлида шавҳид кетганлар. Т; Шарқ; 2001. – Б.47-73

Махмудбек Тарзи (1868-1935йй) бир неча бор қабул қилиб, иккинчи ҳукумат ўртасида савдо-сотик дипломатик алоқалар ўрнатиш вазифалари келишилган. БХСР элчихонаси учун махсус қароргоҳ ажратилган. Абдурахим Юсуфзода 16 ой давомида Бухоро республикасининг Афғонистондаги элчиси лавозимида ишлаган. РСФСР элчихонаси раҳбарлари Суриц, Раскольниковлар унга таъйин қилинишига ҳаракат қилишган. Бу даврда Афғонистоннинг Бухородаги элчиси Абдурашулхон бўлиб, уни босмачилар билан алоқдорликда айбллашади. Уша пайт даврий матбуотида Афғонистон элчиси хақида: "Биз дўст деб билсак душманимиз экан" – деган мақола ҳам босилади. 1922 йил охирида Бухорога янги Афғонистон элчиси хайъати келиши кутилаётганлиги улар сони бутун хизматкорлари билан 20-25 кишидан иборат эканлиги хабар қилинади холос".

1922 йил февраль ойи бошларида (1922 йил 11-12 февраль Ж.Э) Афғонистонга БХСР ташқи ишлар ноziри Хошим Шайх Ёқубов (1865-1935 йй) янги элчи қилиб тайинланади ва Абдурахим Юсуфзода чакириб олинади. Хошим Шойиқ зиммасига Афғонистонга қочиб ўтган туркманларни⁴ қайтариш, ўзаро савдо-сотикни ривожлантириш, амирлик давридан Афғонистонда қолган пулларни БХСР ҳукумати тасаруфига ўтказиш вазифалари юкланади. Хошим Шайх даврида БХСР элчихонаси Кобулда ёлилиб, СССР элчихонасига қўлиб юборилади. Хошим Шайх Ёқубов умрининг охиригача Афғонистонда мухожирликда яшаб қолди.

⁴ Бухорога Афғонистон саноқат хайъати келгудир!! Бухоро ахбороти 105-сон, 1922 йил 26 октябрь

3-ШЎБА. ЎРТА АСРЛАРДА БУХОРОНИНГ ШАРҚ ВА ҒАРБ ЦИВИЛИЗАЦИЯСИГА ТАЪСИРИ

"БУХОРХУДОТ", "БУХОРИЙ" ВА "БУХАРИЯ" АТАМАЛАРИ ХУСУСИДА

Хайитов Ш.А.-БухДУ, т.ф.л., профессор

Бухоролик ўрта асрлар даври тарихчиси Муҳаммад Наршахий (899-959) "Бухоро тарихи" китобида Бухорои-шариф хақида "Хуросон шаҳарларидан бирортаси ҳам бунчалик кўп номга эга эмас", деб ёзган. Сўғд, хинд, хитой, араб манбаларида турли номлар билан аталган "Бухоро" атамаси устида мунозаралар ҳамон давом этмоқда. Бухоронинг номлари эса ундаги табиатга, иншоотларга ёхуд аҳоли ўтмиш эътиқодида нисбат омиллари туфайли келиб чиққан.

Тарихий манбаларда "Илм маскани", "Тангри жомоли", "Зебурийнат шаҳри", "Фохира", фахр ва ғурурга тўла жой номлари билан аталган, "Ат-тарих ал-Кабир" ("Қатга тарих") асарининг муаллифи, ҳадис илми донишманди Имом Исмоил ал-Бухорий хизматлари туфайли "Қуббагул - Ислому" - "Ислому динининг гўмбаз" рутбасига эришган, "Шарқнинг Парижи", "Ислому Рими" каби номларга сазовор бўлган Бухороий Шариф - Шарқ гавҳари, жаҳон мўъжизасидир. Дунё тамаддуни ривожига беҳисс ҳисса қўшган, ўтмишда Ғарб ва Шарқни боғловчи кўприк хисобланган Бухоро ҳамда унинг бой тарихи ҳар бир инсон қалбини тўқинлантиришга қодир кучга эгадир. Мазкур кичик тадқиқотимизда "Бухорхудо", "Бухорий" ва "Бухария" номларининг ўтмишда дунёда қанчалик кадр-қимматга эгалиги, таъсирчан жаҳоний мавқеи хақида мухтасар фикр юритилади. Тарихий манбаларда "Бухорхудо", "Вардонхудо" атамалари учрайди. Бухоро араблар истилосига қадар хунарымандчилик, савдо-сотик ривожланган шаҳар бўлиб, аҳолиси сўғд тилида сўзлашсада унинг ҳукмдори "худо" номи билан аталган. Тадқиқотчи Лившицнинг ёзишича, "худо" атамаси ўрта форс тилидан олинган бўлиб, "Ўзи қодир" деган маънони беради, яъни ўзини - ўзи бошқара олади деган маъно келиб чиқади. Бухорхудога Бухорони араблар истилосидан кейин ҳам бошқариб, уларнинг ҳукмронлиги 874 йилгача, яъни Сомонийлар сулоласининг ўрнатилгунига қадар давом этган. Айниқса, ўрта асрларда Бухоро жаҳон савдогарларининг қарвонсаройи бўлган, сўғд ва турк симбозимида ўзига хос ўринга эга бўлганлиги манбаларда қайд этилади. Бир неча минг километрларга чўзилган Буюк Ипак